

De geboorte van Ismaël

Het is deze maand in de Dominicus de maand van beschuit met muisjes. Van blauwe muisjes, om precies te zijn, want er is een geboortegolf van jongetjes aan de gang. Mozes, Simson, en afgelopen zondag vertelde Jan Nieuwenhuis dat Sarah de honderdjarige Abraham toch nog een zoon baarde: Isaak. Maar aan dit verhaal gaat nog een ander geboorteverhaal vooraf, namelijk dat van Ismaël, de oudere halfbroer van Isaak.

Een prachtig verhaal - de geboorte van Ismaël - met erg ingewikkelde familiale verhoudingen en personages: Gebroken gezinnen, discriminatie op grond van kleur, sekse, etnische en sociale afkomst, seksueel misbruik, het conflict van twee vrouwen om één man, een vluchtende slavin, nachten alleen in de wildernis, en dan - de geboorte van het kind - dat later weer dreigt dood te gaan. Een verhaal, geknipt voor een soap.

Hier nemen twee vrouwen hun leven in eigen hand, met alle gevolgen vandien. Weliswaar had God de tot dan toe onvruchtbare Sarah beloofd dat zij nog een kind zou baren, maar het leek haar, gezien haar hoge leeftijd, inmiddels onmogelijk dat die belofte nog in vervulling zou gaan. En dus verzong zij zelf een oplossing voor haar probleem. Hagar, haar slavin, moest haar draagmoeder worden. Volgens de Mesopotamische wet, waar ook de Israëlieten onder vielen, was dat geoorloofd. Een onvruchtbare echtgenote kon haar persoonlijke slavin aan haar man overdragen om bij haar een kind te verwekken. En het door de slavin gebarde kind was dan juridisch gezien het kind van de meesteres. Sarah handelde volgens de toenmalige wet dus correct en Hagar had geen schijn van kans zich tegen dit draagmoederschap te verzetten. Immers - haar lichaam was het eigendom van haar meesteres. Het verhaal zwijgt erover of Hagar het met deze actie eens was. Had zij toegestemd of ging het bij deze daad om een door de wet gelegitimeerd seksueel misbruik? We weten het niet. Het was geen issue, althans niet voor diegene die dit verhaal opschreef. Hagar baart als slavin plaatsvervangend voor haar meesteres, Sarah, een kind. Niks bijzonders. Klaar.

Wel vertelt het verhaal dat Hagar, eenmaal zwanger, op Sarah begint neer te kijken. Immers, zij wordt nu de moeder van de eerstgeborene zoon van haar meester. Zij is nu aan zet. Zij is nu diegene die de belofte van God zijn volk groot te maken in zich draagt. Er ontbrandt een gevecht om de macht tussen deze twee vrouwen en Abraham zit tussen twee vuren. Tussen de regels van de tekst door voel je Abrahams ongemak en zie je hem denken: Oh nee hè, heb ik dat weer – twee van die ruzie makende vrouwen - zoeken jullie dit maar lekker onderling uit - en hij geeft Hagar gewoon terug aan Sarah. Geen soevereine patriarch die het zaakje wel even zal regelen, geen wijze mediator die het conflict weet op te lossen. Abraham onttrekt zich aan zijn verantwoordelijkheid en de tweestrijd tussen Sarah en Hagar gaat door. Sarah onderdrukt Hagar, staat er in de tekst. Het Hebreeuwse woord 'anah' wordt gebruikt dat het brede spectrum van fysiek en psychologisch geweld omvat en dat later ook weer opduikt, wanneer het in Exodus 1 over de onderdrukking van Israël in Egypte gaat. Is Hagar's onderdrukking de voorafschaduw van de onderdrukking die de Israëlieten zelf zal overkomen?

Hagar houdt de mishandelingen niet langer vol en gaat op de vlucht. De eerste vrouw in de bijbel die zich zelf uit onderdrukkende machtsstructuren bevrijdt. Zij weet dat de wet een harde bestraffing van weggelopen slaven voorschrijft, maar de maat is vol – nog liever dát dan de brutale behandeling van Sarah te verdragen. Ze wil naar huis, naar Egypte. De zwangere Hagar neemt een enorm risico want haar bevrijding betekent dat ze zonder bescherming is: ze is alleen in de wildernis en haar overleven en dat van haar kind is in gevaar. Maar ze komt een eind. Ze is op weg naar Sur, een plaats die niet ver is van de Egyptische grens, als zij bij een waterput door de engel van God wordt aangesproken. Maar in plaats dat de engel zegt: kom ik help je bij je vlucht, ik breng je veilig over de grens, stuurt hij haar terug naar het slavenhuis: 'ga terug naar je meesteres en verneder je onder haar hand'. Veroordeelde God haar vlucht? Waarom anders stuurt hij haar terug naar Sarah? Misschien om zeker te zijn dat Hagar en haar kind overleven en dat hen een minimum aan levenskwaliteit is gegarandeerd door de bescherming van Abraham. God is niet doof ten aanzien van haar lijden en om dat niet te vergeten moet ze haar zoon Ismaël – dat betekent: God hoort – noemen. En dan gebeurt er iets bijzonders in de bijbel, Hagar geeft 'de onuitsprekelijke' een naam – zij roept hem niet aan, ze benoemt de God die zich aan de bron aan haar openbaart: jij bent El-Roi, de God die mij ziet.

Later, in Genesis 21, wanneer Hagar en Ismaël niet vrijwillig uit het huis van Sarah en Abraham vertrekken, maar deze keer door hen de woestijn worden ingestuurd, openbaart zich diezelfde God opnieuw als degene die hen het overleven mogelijk maakt. Hij laat Hagar, op het moment dat hun situatie hopeloos lijkt en Ismaël dreigt te sterven, een waterput zien zodat zij in leven blijven en de belofte die God aan Hagar en Ismaël heeft gedaan kan worden vervuld. Hagar zoekt voor Ismaël een Egyptische vrouw en hij wordt de stamvader van een vrij en in de woestijn levend volk: de arabieren.

Het verhaal van Hagar en Ismaël gaat door. De moslims vereren Hagar (hajira in het arabisch geheten) als hun stammoeder, als een vrouw met een uitzonderlijk groot geloof en karakter. Het verhaal van Hagar en Sarah, Abraham, Ismaël en Isaak is in de Koran en in de Hadith (de mondelinge

overleveringen van de profeet) in een gewijzigd verhaal terug te vinden. Abraham hoort zowel bij Sarah als ook bij Hagar en samen met Ismaël herbouwde hij de Ka'aba, het heiligdom in Mekka, waar de moslims tot op de dag van vandaag minstens een keer in hun leven op bedevaart naartoe proberen te gaan. En dan lopen zij, net als Hagar volgens de legende, zeven maal tussen de bergen van Safa en Marwa heen en weer, op zoek naar de waterbron van Hagar.

De identiteit van de personages in het verhaal is complex: Zo is Sarah aan de ene kant de onderdrukker van Hagar, de bitch, maar tegelijk ook zelf de onderdrukte, een vreemdeling in het land waar zij woont, levend onder een patriarchaal regime, onvruchtbaar en oud. Hagar, vernederd en als draagmoeder uitgebuit, kan weliswaar als slavin niet de aartsmoeder van Israël worden, maar wel – met de hulp van God – de aartsmoeder van de arabieren. Alsof het verhaal wil zeggen: oordeel niet te snel, het ligt ingewikkelder dan je denkt – het leven van deze vrouwen heeft vele verschillende facetten.

Ook wat God zelf betreft, geldt dat: Hij is in dit verhaal niet zomaar de bevrijder. Hij houdt eerder het systeem in stand, maar zorgt er wel voor dat het overleven van Hagar en Ismaël niet in gevaar komt. Hij is de ondersteunende kracht en de aanwezige, ook al verandert er daardoor niet meteen alles voor Hagar en Ismaël. Hij laat ze niet in de steek. Hij zorgt niet alleen voor het volk van zijn verbond, Israël, maar ook voor het andere volk, voor de halfbroer van Israël – de islam - die de strijd van hun moeders Sarah en Hagar door de eeuwen heen niet hebben bijgelegd. Tot op de dag van vandaag zijn de nakomelingen van Sarah en Hagar – joden, christenen en moslims – verwickeld in onderlinge conflicten en het feit dat alle drie een gezamenlijke vader hebben, Abraham, heeft daar tot nu toe weinig aan kunnen veranderen.

Maar toch wordt er elke dag weer te midden van al het geweld en doodsdreigingen een kind geboren dat ons, net als Hagar, weer aanspoort om ons op het leven te richten, in plaats van op de dood. Het wonder van de nataliteit, van de geboorte, herinnert ons eraan 'dat mensen, ook al zijn ze sterfelijk, niet geboren worden om te sterven maar om een begin te maken'. Elke nieuwe mens bezit het vermogen om opnieuw te beginnen. Elke geboorte is de mogelijkheid van een nieuw begin.

De kerkvader Augustinus schrijft in zijn 'De civitate Dei' - De stad Gods - *Initium ut esset, creatus est homo* – 'opdat er een begin zou zijn, is de mens geschapen.' En hij voegt eraan toe: een begin dat er op die manier nooit tevoren was geweest. God heeft de mens in zijn schepping een plaats gegeven, opdat er telkens weer vernieuwing mogelijk is. Deze belofte van een nieuw begin ligt ook in het geboorteverhaal van Ismaël besloten. De continuïteit van dit nieuwe begin kan niet worden verbroken, want het wordt gegarandeerd door de geboorte van elke nieuwe mens. Te midden van alle ellende bevestigt de mededeling 'een kind is ons geboren' het geloof in het 'en toch'. Het is het aankondigen van toekomst, ook al kun je het bijna niet meer geloven.

Het feest van de geboorte, van de hoop op toekomst te midden van de dagelijkse beslommingen, biedt ruimte voor een nieuwe levengevende spiritualiteit, waarin traditie en vernieuwing, het reeds onthulde en het nog verborgene een plaats kunnen krijgen. Niemand heeft dat in mijn ogen mooier verwoord dan Ida Gerhardt in haar gedicht 'Tot Sappho':

,Kostbaar is mij alles van u;
ik nader het niet dan met schroom.
Maar ik buig onvoorwaardelijk het hoofd
voor wat eigenlijk niet is voltooid;
alsof het nog woont in de droom,
alsof het nog is in het vlies.
- Het onvoldragene dat leeft
in de schoot van de moeder; het heeft
bewogen, het kondigt zich aan.'

Manuela Kalsky